

УДК 332.15

Медвідь В. Ю.

Донбаська національна академія будівництва та архітектури

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ РЕГІОНУ

Для можливої наукової систематизації отриманих знань відносно суті розвитку регіону використане співвідношення наукових категорій. У статті запропоновано системний підхід до вибору параметрів розвитку регіону на основі розмежування поняття регіон на три складові: територія, економічна система, економічний простір. У статті встановлюється, що, ґрунтуючись на системному підході, необхідно виділяти основні ознаки розвитку регіону, серед яких можуть бути: освоєність, насиченість, стійкість, комплексність, життєздатність, емерджентність, цілеспрямованість, синергічність, однорідність та неоднорідність.

Ключові слова: регіон, територія, економічна система, економічний простір, параметри розвитку регіону.

Постановка проблеми. Відмінною рисою сучасного етапу економічного розвитку як окремих держав, так і територій, що є складовими частинами цих країн, виступає асиметрія, яка з часом тільки поширюється. Причому асиметричність в економічному розвитку в рівній мірі стосується як країн із сталими ринковими стосунками, так і країн, де ці стосунки з різною мірою успішності запроваджуються. Зв'язано це в основному з тим, що характер економічних реформ, що проводяться, дуже слабо враховує історичні особливості територіальної організації продуктивних сил, а також історичний досвід формування суспільних стосунків на даній території. Важливою передумовою зменшення реальної асиметрії в економічному розвитку окремих територій виступає використання дієвих заходів економічного регулювання розвитку регіонів. Так, стосовно умов, що склалися в Україні, необхідність використання економічного регулювання територіального, у тому числі регіонального розвитку пояснюється розумінням тієї обставини, що пущені на самоплив процеси економічного розвитку приводять, як показує практика, не лише до посилення протиріч у взаєминах окремих територіальних утворень, але і до появи паростків антагонізму, що для сучасного суспільства навряд чи можна вважати допустимим. Тому для зняття або зменшення можливої напруги якраз і покликане економічне регулювання розвитку територій, у тому числі і в масштабах регіонів. Щоб заходи економічного регулювання розвитку регіону стали дієвими необхідно чітко розуміти сутність об'єкта дії, в даному випадку регіону. Тому саме систематизація концептуальних підходів до визначення сутності регіону стає актуальним дослідженням сучасної регіональної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вирішення питань, пов'язаних із визначенням концептуальних основ розвитку регіону перебувають у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, закордонний вчений Ю. Гаджиев у своїй праці обґрунтував три моделі економічного регулювання розвитку регіонів [1, с. 158]. Теоретичні основи визначення сутності економічного регулювання територіального розвитку обґрунтували у своїх працях такі закордонні вчені, як І.В. Арженовський [2, с. 54] та О. Кушнарьова [3, с. 29]. Розмежування сутності понять економічного регулювання територіального розвитку та державного регулювання економікою обґрунтував в економічній енциклопедії С.В. Мочерний [4, с. 29]. Вітчизняні вчені Р. Фрис та В. Копитко у своїй роботі «Сучасні аспекти взаємодії державного регіонального управління з органами місцевого самоврядування» досліджували основні елементи

механізму економічного регулювання регіонального розвитку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на ряд досліджень стосовно концептуалізації розвитку регіону, необхідно розглянути теоретичні положення щодо визначення категорії «регіон» та на основі встановлення трьох основних ракурсів цього поняття (територія, економічна система та економічний простір).

Мета і завдання дослідження. Для встановлення концептуальних основ розвитку регіону у статті наводиться вирішення актуальної наукової задачі обґрунтування сутнісних характеристик регіону на основі розмежування цього поняття на три складові територія, економічна система та економічний простір та встановлення системного підходу до вибору параметрів розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. Багаточисельні теоретичні дослідження [2-4; 6-7] відносно вибору визначення «регіон» можна звести до наступного твердження: що кожне визначення поняття «регіон» несе свій авторський погляд на даний термін. Відсутність чіткості у визначенні поняття «регіон» є одним з чинників існування різноманіття тлумачень. Однією з причин такої ситуації є те, що регіон може мати економічну, географічну, політичну, історичну або іншу природу, і це значно розширює методологічні кордони поняття [8, с. 15].

Регіон в економічному тлумаченні може розглядатися як деяке конкретно історичне явище, що містить в собі віддзеркалення домінуючої сукупності виробничих стосунків, деяких спільних соціальних, національних, конфесійних, культурних, політичних особливостей всієї держави, так і конкретних особливостей відповідної території в певний проміжок часу. При цьому регіон як суб'єкт економічної діяльності є територією, яка має свою, декілька відмінну від інших, спільність географічних, економічних, соціальних і політичних чинників або умов.

Таким чином, регіон може розглядатися у трьох ракурсах. Перший ракурс – це розуміння регіону як території, адміністративно оформленій в структурі держави; другий – це розуміння регіону як економічної системи, що втілює в своїй суті весь комплекс учасників і зв'язків взаємодії; і третій – це розуміння регіону як економічного простору, в якому всі учасники і відповідні зв'язки розташовуються в певному порядку, на певній відстані один від одного. Таке розуміння регіону дозволяє знаходити найбільш прийнятні точки дотику різних суспільних, колективних, корпоративних і особистих інтересів і пропонувати відносно них дієві заходи, спрямовані на подолання існуючих протиріч. Пов'язано це з тим, що

однобічний розгляд регіону в більшості своїй не дозволяє вирішувати протиріччя, а лише консервує їх до певного моменту.

Під територією регіону розуміється частина земної поверхні, у межах якої розташовується відповідне адміністративно-територіальне утворення, що підпадає під законодавчо затверджене визначення регіон. В Україні регіонами прийнято вважати автономну республіку (Крим), області (їх в даний час налічується 24) і два міста з особливим територіальним статусом: м. Київ як столиця держави і м. Севастополь, на території якого розташована військово-морська база.

Основними властивостями території, зміни якої можуть свідчити про її розвиток, є освоєність і насиченість. Під освоєністю території розуміється її залучення до господарської діяльності господарюючих суб'єктів, громадських організацій, населення. Основною ознакою освоєності території виступає присутність на ній людини економічної, тобто населення, зайнятого суспільно корисною працею. Як основна межа, по якій освоєність однієї території відрізняється від освоєності іншої, виступає розміщення відповідних елементів продуктивних сил на її певних ділянках.

Під насиченістю території розуміється розташування в її кордонах матеріальних і нематеріальних об'єктів, природних і людських ресурсів, ін. Основною ознакою насиченості території виступає присутність на ній процесів суспільного виробництва, а як основна межа, по якій насиченість на одній території відрізняється від насиченості на іншій, виступає розміщення відповідних елементів продуктивних сил на її певних ділянках.

Таким чином, саме дія на ці властивості дозволяє досягати бажаних параметрів в динаміці розвитку будь-якої території. Від того, які зусилля будуть вжиті для цього, повною мірою і залежатиме тренд розвитку регіону.

Під регіональною економічною системою необхідно розуміти деяку сукупність підсистем, що включають елементи продуктивних сил (людей, природу, засоби і предмети праці, організацію виробництва і праці, науки, інформації і ін.), техніко-економічні стосунки (спеціалізацію, кооперацію, концентрацію), організаційно-економічні стосунки (планування, стимулювання, контроль), виробничі стосунки, або стосунки економічної власності (з приводу привласнення кінцевих результатів праці) і господарський механізм, що розташовуються в певних кордонах і покликаних забезпечувати необхідні умови для життя населення. Взаємодія вказаних підсистем направлена на подолання виникаючих протиріч у сфері матеріального і нематеріального виробництва.

Основними властивостями економічної системи регіону, зміни яких можуть свідчити про її розвиток, виступають цілісність, стійкість, комплексність, життєздатність. Під цілісністю регіональної економічної системи можна розуміти здатність її протистояти дії руйнівних зовнішніх і внутрішніх чинників. При цьому основною ознакою такої системи виступає наявність, нарощування і збереження протягом тривалої перспективи економічного потенціалу, а саме: виробничого, трудового, наукового, організаційного, фінансового і ін. Основною межею регіональної економічної системи виступає надійність, присутність якої свідчить про наявність цілеспрямованих зусиль за погодженням інтересів і вирішенням економічних протиріч.

Під стійкістю регіональної економічної системи необхідно розуміти наявність в ній такої

структури, яка забезпечує найбільш раціональне використання елементів продуктивних сил, що є в наявності. Основною ознакою такої системи виступають галузеві пропорції, по яких можна з упевненістю судити про характер залучення і використання основних елементів продуктивних сил в суспільному виробництві. Як основна межа стійкої регіональної економічної системи виступає її зв'язаність, яка свідчить про численне переплетення економічних і господарських зв'язків, що ставлять у велику залежність один від одного.

Під комплексністю регіональної економічної системи можна розуміти з'єднання окремих економічних процесів в якесь ціле, що досягається за допомогою розширення видів економічної діяльності, усередині регіональних коопераційних зв'язків та ін., направлених на розширення масштабів залучення елементів продуктивних сил в суспільне виробництво. При цьому основною ознакою такої системи виступає диверсифікація господарського комплексу регіону, а саме, збільшення переліку спеціалізованих виробництв. Основною межею регіональної економічної системи виступає впорядкованість її елементів, що свідчить про досить високий рівень організованості всієї регіональної економічної системи.

Під життєздатністю регіональної економічної системи необхідно розуміти її здатність ефективно (результативно) використовувати елементи продуктивних сил, що є в наявності, досягати при цьому необхідний для регіону не лише економічний, але і соціальний ефект. Основною ознакою такої системи виступають процеси відтворення (виробництва, розподілу, обміну і вжитку), що характеризують безперервне відновлення процесів виробництва товарів, послуг і духовних благ, на основі яких забезпечується оновлення всіх елементів регіональної економічної системи. Серед таких елементів можна назвати: продуктивні сили, техніко-економічні стосунки, організаційно-економічні стосунки, стосунки економічної власності і господарський механізм. Як основна межа життєздатності регіональної економічної системи виступає стабільність, що свідчить про міцність не лише її самої конструкції, але і тих зв'язків, що склалися між її елементами.

Крім того, при використанні економічного регулювання розвитку регіонів необхідно враховувати і такі властивості економічних систем, як емерджентність, цілеспрямованість і синергічність. Під емерджентністю розуміється принципова невідомість властивості системи до суми властивостей складових її елементів; під цілеспрямованістю – наявність в системі цілей, які є пріоритетами перед цілями складових її елементів; під синергічністю – досягнення максимального ефекту функціонування системи, при досягненні спільної мети, досягається лише через максимальну ефективність спільного функціонування окремих її елементів.

Отже, перспективи існування регіональної економічної системи повною мірою залежатимуть від того, які заходи будуть запропоновані для збереження або посилення основних її властивостей.

Під регіональним економічним простором можна розуміти деяку форму організації і позиціонування матеріальних об'єктів або елементів продуктивних сил, що виявляються в порядку їх залучення і взаємодії в суспільному виробництві і в забезпеченні закономірностей руху в часі і просторі (у встановлених кордонах). Основними властивостями регіонального економічного простору виступають його однорідність і неоднорідність.

Під однорідністю регіонального економічного простору прийнято вважати єдність умов для існування і зміни організаційних форм (для господарства і населення). Однорідність регіонального економічного простору забезпечується збігом напрямів і зближенням швидкостей змін основних економічних процесів (при збереженні позитивного тренда відповідної динаміки). Основними ознаками однорідності регіонального економічного простору можуть виступати концентрація, інтеграція і конвергенція відповідних процесів. При цьому як основна межа однорідності регіонального економічного простору можуть виступати зосередження (скупчування) чинників виробництва і результатів їх трансформації в певних кордонах, ущільнення зв'язаності простору (через зближення відстаней між його складовими), зближення умов господарювання (через вживання єдиних правил господарювання – розмірів податків, тарифів, стандартів тощо).

Під неоднорідністю регіонального економічного простору прийнято вважати наявність відмінностей в умовах існування і зміни організаційних форм (для господарства і населення). Неоднорідність регіонального економічного простору стає можливою в результаті значної розбіжності в змінах, що визначають можливий спільний напрям відповідної динаміки. Основними ознаками неоднорідності регіонального економічного простору можуть виступати диференціація, дезінтеграція і дивергенція спостережуваних економічних процесів. Як основна межа неоднорідності регіонального економічного простору можуть виступати розосередження сфер застосування праці (розшарування простору) через освіту і відділення на даній території окремих груп (відмінних від інших) економічних і соціальних умов життєдіяльності, послаблення господарських і коопераційних зв'язків через руйнування виробничих контактів, що склалися, розбіжність в умовах життєдіяльності через видалення і зміну раніше визнаних стандартів і вимог.

Отже, прагнення до однорідності регіонального економічного простору виступає не лише як чинник його розвитку, але і, що дуже важливо, як чинник збереження єдиного економічного простору

країни, оскільки його фрагментація може стати причиною розпаду держави на окремі частини.

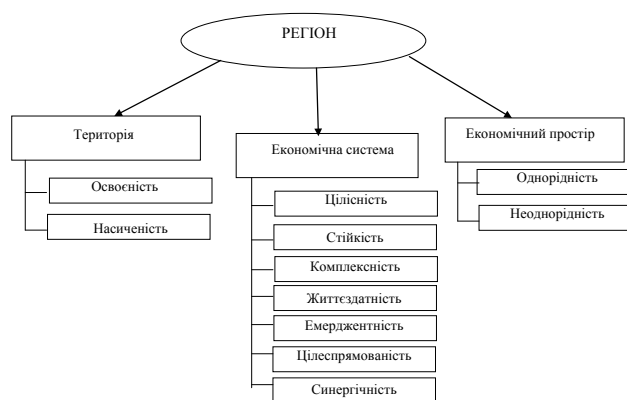

Рис. 1. Системний підхід до вибору параметрів розвитку регіону

Таким чином, одночасний розгляд регіону як території, як економічної системи і як економічного простору дозволяє використовувати системний підхід (рис. 1) до вибору найбільш важливих його параметрів, зміни яких можуть свідчити про характер процесів, що відбуваються. Така системність досягається через використання визначальних і описових характеристик відповідних процесів. Саме через зміни відповідних параметрів можуть бути виділені основні ознаки розвитку регіонів, регулююча дія на яких і забезпечуватиме їх розвиток.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи все вищевикладене, можна передбачити, що реальний розвиток регіону може бути встановлено на основі дослідження змін окремих параметрів, що характеризують регіон з різних ракурсів. Вибір того або іншого ракурсу визначається цілями і завданнями дослідження, що проводиться. При цьому, ґрунтуючись на системному підході, необхідно виділяти основні ознаки такого розвитку, серед яких можуть бути: освоєність, насиченість, стійкість, комплексність, життєздатність, емерджентність, цілеспрямованість, синергічність, однорідність та неоднорідність.

Список літератури:

1. Гаджиев Ю. Дифференциация северных регионов России по величине среднедушевого ВРП / Ю. Гаджиев // Общество и экономика. – 2005. – № 3. – С. 137-161.
2. Арженовский И. В. Региональные сети и региональная экономическая политика / И. В. Арженовский // Регионология. – 2003-2004. – №№ 4,1. – С. 53-59.
3. Кушнарера О. Регулирование общественного благосостояния: региональный уровень / О. Кушнарера // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 2. – С. 29-35.
4. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
5. Фрис Р., Копитко В. Сучасні аспекти взаємодії державного регіонального управління з органами місцевого самоврядування / Р. Фрис, В. Копитко // Регіональна економіка. – 2001. – № 1. – С. 119-125.
6. Комарова О. М. Методологические основы государственного регулирования инновационного развития региона / О. М. Комарова // Экономика и управление. – 2010. – № 4(54). – С. 102-107.
7. Новоселов А. С. Регион как исходное понятие теории регионального воспроизводства / А. С. Новоселов // Регион: экономика и социология. – 2006. – № 3. – С. 3-14.
8. Алімусаєв Г. М. Регіональні аспекти управління бізнесом з врахуванням ефективних зарубіжних підходів / Г. М. Алімусаєв // Ресурси, інформація, постачання, конкуренція. – 2008. – № 2. – С. 15-20.

Медведь В. Ю.

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ РЕГИОНА

Резюме

Для возможной научной систематизации полученных знаний относительно сути развития региона использовано соотношение научных категорий. В статье предложен системный подход к выбору параметров развития региона на основе разграничения понятия регион на три составляющие: территория, экономическая система, экономическое пространство. В статье устанавливается, что, основываясь на системном подходе, необходимо выделять основные признаки развития региона, среди которых могут быть: освоенность, насыщенность, стойкость, комплексность, жизнеспособность, эмерджентность, целенаправленность, синергичность, однородность и неоднородность.

Ключевые слова: регион, территория, экономическая система, экономическое пространство, параметры развития региона.

Medvid' V. Yu.

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

SYSTEMATIZATION OF CONCEPTUAL APPROACHES BEFORE DETERMINATION OF ESSENCE OF REGION

Summary

In the article used the ratio of the scientific categories for possible scientific systematization of the received knowledge about the essence of the development of the region. In the article offered the systematic approach to the choice of some parameters of the region development on the basis of the region differentiation concept, which contains such elements as territory, economic system, economic space. The article establishes that, based on the system approach, it is necessary to highlight the key features of the region development, including: development, saturation, stability, integrity, viability, emergence, purposefulness, synergism, homogeneity and heterogeneity.

Key words: region, territory, economic system, economic space, the development parameters in the region.